

Пасанова Клара Балтабаевнанын 07.00.02. – Ата мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн берилген «Салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышы (XIX к. экинчи жарымы – XX к. башы)» темасындагы кандидаттык диссертациясына расмий биринчи оппонент тарых илимдеринин доктору Эсенкулов Нурмамат Жокеновичтин

ШИКИРИ

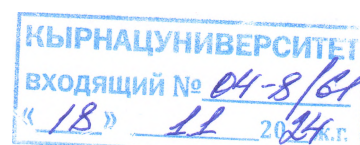
1. Диссертациялык иштин актуалдуулугу. Эгемен Кыргызстандын социалдык түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөр, XIXк. экинчи жарымы XXк. башындагы салттуу кыргыз коомунун түзүлүшүндө болуп өткөн тарыхый мезгилдин тажрыйбасын гана эске албастан, элдин менталитетин түшүнүүгө, аталган маселени жаңы тарыхый позициядан изилдеп, баа берүү тарых зарылдыгын жаратып олтурат. Аталган тарыхый доордогу салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформациялануу процессин изилдөөнүн актуалдуулугу экендигинде талаш жок.

2. Илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделишинин деңгээли. Каралып жаткан диссертациялык иште бир катар жаңы илимий практикалык жыйынтыктырды чыгарган:

1-жыйынтык. Изденүүчү XIX кылым экинчи жарымы XX кылымдын башындагы кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышын өз алдынча анализдеп, илимий эмгектерди жана маалыматтарды, архивдик документтерди изилдөө аркылуу теманын актуалдуулугун, илимий жаңычылдыгын, практикалык маанисин көргөзө алган. Изилдөөнүн хронологиялык алкагы, талапкердин жеке автордук салымы белгиленген.

2-жыйынтык. Изденүүчү илимий маселенин тарыхнаамасын 3 доорго бөлүп караган: биринчи – совет дооруна чейинки мезгилдин тарыхнаамасы, экинчи – советтик доордун тарыхнаамасы, үчүнчү - постсоветтик доордун тарыхнаамасы деп бөлүп 3 доорго арналган эмгектер чагылдырылып, аларга кыскача мүнөздөмө берген. Кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүн иликтөө тарыхнаамасы булактардын негизинде объективдүү баа берүү менен талдоого алынган.

3-жыйынтык. Диссертациялык иште изилдөөнүн объектиси, предмети менен бирге булактык базасын талдоого алып, изилдөөнүн илимий чөйрөсүнө кирген тарыхый булактар маалыматты сактоо, изилдөө ыкмаларын колдонуу жана маалымат мүмкүнчүлүктөрү жана каныктыруу өзгөчөлүктөрү боюнча жети топко бөлгөн. Кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүн изилдөө үчүн жетиштүү методологиялык жана булактык базаны илимий айлампага киргизүүдө изденүүчү тарабынан изилдөө ыкмалары туура колдонулган.

4-жыйынтык. XIXк. экинчи жарымы- XXк. башындагы көчмөн жарым көчмөн кыргыздардын чарбалык турмушундагы өзгөрүүлөр, акча-товар мамилеринин пайда болушу, сооданын өнүгүшү, отрукташууга багыт алуу процесстерине талдоо жүргүзүлөт. Кыргызстан Россия империясынын курамына каратылгандан кийин, оторлоштуруу саясатынын натыйжасында жер иштетүүчүлүк, мал чарбачылык тармагында өзгөрүүлөр орун ала баштаган. XIXк. экинчи жарымында кыргыздардын негизги чарбалык турмушу дыйканчылык-отрукташкан, көчмөн-мал чарбачылык тиби сакталып кала берген деп туура талдаган.

5-жыйынтык. “Ак сөөк” жана букара катмарларынын арасында жүргөн трансформациялык процесске анализ берүүгө аракет жасалган. “ак сөөк” катмарлардын ич ара топторго бөлүнүп, алардын арасындагы трансформациялануунун жүрүшү баатырлар, манаптар, бийлер, казылар, байлар, Россия империясы тарабынан киргизилген жаңы административдик башкаруу саясаты менен тыгыз байланыштуу. хронологиялык белгилүү бир чекти атоо мүмкүн эмес.

6-жыйынтык. Салттуу кыргыз коомундагы калктын негизги бөлүгү букара катмары түзгөн. Калктын негизги бөлүгүн түзүшкөн эл жалпысынан шартуу түрдө букара аталып, алар өздөрүнүн малга, жерге карата болгон ээликтери, башка мүлктөрү боюнча айырмаланышып өз ара топторго бөлүнүшкөн. Социалдык топтордун ортосундагы экономикалык айырмачылыктын негизги өзөгүн малга, жерге карата болгон мүлктүк теңсиздик жараткан. Социалдык жиктешүүнүн натыйжасында букаралар ич ара бир канча топторго бөлүнө баштаган.

3. Диссертацияда чыгарылган жыйынтыктын (илимий жобонун) корутундусунун негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгү.

Издөнүүчү алынган илимий жаңылыктарынын негизинде тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо үчүн төмөндөгүдөй илимий жоболорду сунуш кылган:

1-жыйынтык. XIXк. экинчи жарымы- XXк. башындагы салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөр жер иштетүүчүлүккө (дыйканчылык) карата болгон көчмөн, жарым көчмөн чарбалардын мамилесинин өзгөрүшү, империянын көчүрүп келүү саясатынын натыйжасында орус келгиндеринин көчүп келиши, айыл чарбасынын материалдык-техникалык базасын салыштырмалуу өзгөртүүгө шарт гана түзбөстөн, жер иштетүүчүлүк “маданиятын” өзгөртүп, көчмөн чарбалар үчүн кызыкчылык жаралган. Каралып жаткан мезгилде орус келгиндеринин, Чыгыш Түркөстан аймагынан көчүп келишкен этностордун, жергиликтүү эл менен бирдикте чарба жүргүзүү шартынын жаралышы, өз ара таасирлери, жер иштетүүчүлүктүн өзгөрүшүнө гана алып келбестен, социалдык түзүлүштү өзгөртүүгө дуушар кылган.

2-жыйынтык. Көчмөн жарым көчмөн кыргыз чарбасынына жер иштетүүчүлүктү өздөштүрүү, айыл чарбасында колдонуучу жаңы эмгек шаймандарынын пайда болушу чөп чабуу, тоют камдоо, стационардык турак-жай жана мал чарбасы үчүн түнөк (стойбища) курула баштаган.

Дыйканчылык кесипке карата көчмөндөрдүн арасындагы ага карата мамиле өзгөрүп, кызыкчылык күчөгөн. Айыл чарбасында дыйканчылык үчүн колдонуучу жаңы эмгек шаймандарына карата талап жогорулаган.

3-жыйынтык. Экономикалык тармактагы жүргүзүлүп жаткан империянын саясатынын таасиринде көчмөн, жарым көчмөн кыргыз чарбаларынын арасында отурукташуу процессинин алгачкы этабы башталган. Эволюциялык мүнөзгө ээ болгон отурукташуу жараяны ХХк.30-жылдары совет мамлекетинин социалдык-экономикалык модернизациялоо процессинин натыйжасында аяктаган.

4-жыйынтык. Кыргыздардын чарбалык турмушундагы өзгөрүүлөр мал чарбачылык турмушта да жүрө баштаган. Мал асыроонун ыкмасы өзгөргөндүгүнө карабастан, административтик реформалар малдын башы кыскартууга алып келген. Малсыз топтор, жакырчылыктан сактануу, таасири көчмөндөрдүн отурукташуусун тездеткен негизги факторлордун бири болгон.

5-жыйынтык. Колониалык саясаттын агрардык тармактагы жүргүзгөн саясаты кыргыздардын өзгөчө 1886 жылдан кийинки “Жободон” кийин колониалдык бийликтин толук бекемделиши, чиновниктик-бюрократиялык аппараттын түзүлүшү, “ашыкча жер” деген шылтоо менен жер үлүштөрүн, эгин таалаларды, суулуу жайыттардын кыскарышы социалдык жаңы топтордун жаралышын, катмарлардын ортосундагы тесиздиктин күчөшүнө өбөлгө түзгөн. Демек, дыйканчылык маданиятынын өнүгүшү менен катар жер иштетүүчүлүк кыргыздар үчүн өзүнүн социалдык-экономикалык жана саясий статусун жогорулатуучу көрүнүшкө айлана баштаган.

6-жыйынтык Салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүндөгү трансформациялык процесстер ак сөөк катмарларынын арасындагы жаны топтордун жаралышына алып келген. Туркестан крайын башкаруу боюнча кабыл алынган “Жобо” до көрсөтүлгөн “Элдик башкаруу” органдары түзүлүп, манап, бай, бий катмарларынын башкаруучулук функциялары түзүлүп, алар колониалык системанын шартына “ылайыкташып”, киреше жаратуучу булактарды өздөрүнө ыйгарып алуу мүмкүнчүлүгүн жаралды. Көчмөн жарым көчмөн шартта жашаган кыргыздардын ак сөөк топторунун катмарлашуусунда стратанын негизги белгилери катары бийлик, менчик негизги көрсөткүчкө айланган. Мындан сырткары, ак сөөк катмарларынын коомдук абалынын (статусун) аныктоочу белги катары алардын эл арасындагы кадыр-баркы маанилүү ролду ойногон. Аталган көрсөткүчтөрдүн жыйындысы, ак сөөк катмарлардын ич ара топторго бөлүнүшүн шарттап, манаптар, байлар, бийлер башкаруучулук кызмат орунду ээлеши, тийиштүү менчик каражатына ээ болушу жана кадыр-баркына жараша ички

иерархиялык (ранга) топторго бөлүнүүгө, алардын статусунун өзгөрүүсүнө алып келди. Демек, салтуу кыргыз коомунун “ак сөөк” катмарларынын ичиндеги трансформациялык процесстердин башкы белгиси катары, бийлик, менчик, кадыр-барк алардын статустук абалын аныктоочу көрсөткүч болгон.

7-жыйынтык. XIXк. экинчи жарымы-XXк. башындагы салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүндөгү өзгөрүүлөр букара катмарларынын арасында ич ара топторго бөлүнүүсүн пайда кылган. Чарбалык турмуштагы жерди ишеттүү, арендага алуу, малсыз, короо-жайсыз топтордун отурукташкан турмушка багыт алуусу, социалдык жиктешүүнү күчөтүп, букара катмарларынын өз ара катмарлашуу, жашоо турмушунун өзгөрүүсүнө алып келген. Натыйжада, XXк башында чайрикер, мандикер, жатакчы, аштыкчы, эгинчи, батрак топтору социалдык жаңы катмар катары калыптана баштаган. Демек, XIXк.экинчи жарымы- XXк. башында салтуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшү трансформациялык көрүнүшкө дуушар болуп, аталган социалдык тармактагы өзгөрүүлөр совет доорунун жылдарында советтик мүнөздөгү стратификациялык түзүлүшкө ээ болгон.

4. Диссертациянын илимий жаңылыгы жана анын тууралыгын баалоо менен практикалык маанилүүлүгүнө баа берүү.

Пасанова Клара Балтабаевнанын диссертациясынын илимий жыйынтыктары, корутундусу жана практикалык сунуштары диссертациялык иштин максаты жана милдеттеринен келип чыккан жоболорго жооп берет. Диссертация Постсоветтик доордогу Кыргызстан коомунун социалдык түзүлүшүн аныктоодо, ага илимий баа берүүдө стратификациялык теорияны колдонуу аркылуу, учурдагы социалдык катмарларды, топторду аныктоо сунушталат. Анткени статификациялык теория ар бир катмардын өз ара байланыштарын, ич ара мамилелерин, учурдагы коомдун өнүгүшүнүн багытына жараша катмарларга карата болгон жаңы критерийлерди кодлонууга мүмкүндүк берет.

5. Диссертациянын негизги жоболорун, натыйжаларын жана корутундуларын жарыялоонун жетиштүү толуктугун ырастоо.

Диссертациянын илимий жыйынтыктары Кыргыз Республикасынын Окумуштуулук даражаларды берүү жөнүндөгү Жобонун, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга койгон талаптарына ылайык рецензияланган илимий басылмаларда жарыяланган 6 илимий макалада чагылдырылган.

6. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна туура келиши.

Автореферат диссертациянын негизги мазмунун толугу менен кыскача камтыйт. Анын басылмасы КР УАКтын талаптарына ылайык даярдалып, кыргыз, орус, жана англис тилинде бирдей резюме берилген.

7. Диссертациянын мазмунундагы жана аны жабдуудагы кемчиликтери.
Диссертациянын артыкчылыктарын белгилеп, бир катар эскертүүлөрдү берүүгө болот

1. Теманын актуалдуулугун так аныктоо керек.
2. Тарыхнаамалык анализде хронологиялык тартип сакталган эмес, мисалы баарынан мурда же XVIII кылымдын аягында кыргыздар жөнүндө И.Андреевден баштоо керек эле.
3. Эмгекте Кыргызстандын түштүгүндө кыргыздардын социалдык түзүлүшү каралган эмес, ошондой эле кыргыздардагы бек, датка, казы, дин кызматкерлери, молдо, эшен калпа, дербиштер, сопулар жөнүндө эч нерсе жок. Манапчылык институту түштүктө калыптанган эмес.
4. Диссертант изилдөөнүн булактык базасына мүнөздөмө берүүдө бир нече топко бөлгөн эскерте кетчү нерсе укуктук ченемдүүлүк актылардын баштаса туура болмок. Коомдогу өзгөрүүлөрдүн негизи укуктук ченемдүүлүк актылар. Дагы бир эскерте кетчү нерсе Кыргызстандын жарымын тузгөн Жети Суу областы көбүн эсе “Степное положение” менен башкарылып келген. Ал жөнүндө бир да сөз айтылбаган.

8. КР УАКтын диссертацияларга коюлган талаптарга жооп бериши.
Пасанова Клара Балтабаевнанын “Салттуу кыргыз коомунун социалдык түзүлүшүнүн трансформацияланышы (XIX к. экинчи жарымы – XX к. башы)” деген темадагы 07.00.02 – Ата мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга сунуш кылынган КР УАКтын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндө жобосунун талаптарына жооп берет. Пасанова Клара Балтабаевна 07.00.02 – Ата мекен тарыхы адистиги боюнча тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын ыйгарууга татыктуу.

Расмий биринчи оппонент
тарых илимдеринин доктору

Н. Ж. Эсенкулов

Эсенкулов Н.Ж.

*Н. Н. Эсенкуловду
Кызык башкарган*

*Кыргыз Республикасынын
Министрлер Кабинетинин
Кадрылар бөлүмү*

15.11.2024